

into the following sections: painting, graphics, sculpture, architecture, production art (theatrical department, ceramics, fabric stripping). It was indicative that the catalog was twice republished, and in the latest edition, the work of some members of the ARMU who belonged to the «Boichukists» group was withdrawn. It indicated the deployment of repressions against artists and the introduction of a policy of total party control in the field of art.

Keywords: fine arts, exhibition, Ukrainian avant-garde, artistic associations, Bolsheviks, culture.

* * *

УДК 94(477.8)«1937»

Ніколаєва Н. Б.,
кандидат історичних наук, науковий співробітник
історичного факультету, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), natalienik8@gmail.com

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ВИКЛАДАЧА КИЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ АРНОЛЬДА ЕДМУНДОВИЧА КРИСТЕРА

Висвітлено життєвий шлях викладача юридичного факультету Київського державного університету Кристера Арнольда Едмундовича. Детально проаналізовано обставини його арешту органами НКВС УРСР у 1937 р. Досліджено причини його арешту та негативного ставлення чекістів до представників української науки та освіти у 1920-х – 1930-х рр. Доля Кристера Арнольда Едмундовича виявилася досить типовою для арештованих у 1936–1937 р. Чекісти звинуватили його в участі у вивіданій ними «троцькістській організації», у намірах проводити терористичні акти проти членів Комуністичної партії і радянської уряду. Завданням цієї статті є проаналізувати причини та обставини арешту викладача Київського університету А. Е. Кристера, проведеного в 1937 р., прослідкувати долю заарештованого. Одним із завдань сучасної української історичної науки є повернення із забуття імен невинно репресованих людей, не зважаючи на їх політичні погляди чи партійну приналежність.

Ключові слова: політичні репресії, викладачі, історики, юристи, НКВС УРСР, Київський державний університет.

Пропоноване дослідження присвячене біографії репресованого у 1937 р. викладача КДУ Кристера Арнольда Едмундовича.

Завданням цього дослідження є за допомогою опублікованих та маловідомих документів НКВД та Комуністичної партії України з'ясувати життєвий шлях викладача А. Кристера і обставини його засудження в 1937 р.

Наукова новизна та актуальність дослідження полягає у тому, що про життєвий шлях А. Кристера мало публікацій, його лише іноді згадують в окремих дослідженнях. Отже, ця стаття сприятиме введенню до наукового обігу інформації про його життєвий шлях і викладацьку роботу, суттєво доповнить досі недостатньо вивчену картину сталінських політичних репресій в київських навчальних закладах.

Основу джерельної бази статті складають матеріали архівної кримінальної справи на А. Кристера, яка зберігається в Галузевому державному архіві Служби Безпеки України [9]. Об'єктом дослідження є суспільно-політичні та ідеологічні процеси, що відбувалися в УССР у 1930-х рр., а також у роки Великого терору. Предметом дослідження є біографія вченого А. Кристера.

Стан вивчення теми дослідження. Історіографія політичних репресій сталінської доби в Україні щороку поповнюється новими працями. З часу відновлення незалежності України у 1991 р. науковцями було опубліковано ряд важливих збірників документів, книг та статей про політичні репресії ЧК–КГБ проти викладачів та науковців м. Києва. В них вперше

було оприлюднено унікальні документи з колишніх радянських «спецхранів» Серед найбільш важливих праць про долю репресованих київських викладачів та інтелігенції слід назвати дослідження О. Бажана, Ю. Данилюка, О. Рубльова [1], І. Біласа [2], С. Білокона [3], К. Довганя [4], В. Заруби [5], Н. Литвин [6], О. Юркової [7] та багатьох інших. У цьому короткому вступі важко проаналізувати всі праці. Зазначена тематика викликає значне зацікавлення у науковців. Про політичні репресії комуністичного режиму проти української інтелігенції у сталінський період історії ХХ століття вже опубліковано кілька тисяч наукових публікацій, які годі перелічити у цьому вступі [8]. Завдяки цим науковим працям українське суспільство вже знає досить багато про політичні репресії серед викладачів вищих навчальних закладів в роки сталінщини.

У процесі наукового аналізу проблеми попередніми дослідниками було з'ясовано причини, мотиви й ідеологічне підґрунтя терору, розв'язаного радянською владою проти викладачів КДУ в 1930–53 рр., виокремлено та проаналізовано специфіку і особливості поширення терору, встановлено безпосередній зв'язок із репресіями в УРСР і СРСР. Проте, на жаль, публікацій про репресованих викладачів все ще недостатньо. Тому ця тема потребує подальшого наукового вивчення.

Кристер Арнольд Едмундович народився 30 жовтня 1886 р. у м. Києві, в родині відомого ботаніка та садовода Едмунда Кристера. В анкеті, яка міститься в його кримінальній справі, зазначено: мав вищу освіту – юрист, безпартійний, колишній науковий співробітник ВУАН, юрисконсульт Цивільбуда Наркомату освіти УССР, перед арештом працював старшим юрисконсультом в державному арбітражі при РНК УССР. Його родина у 1937 р. складалася з дружини Кристер Єлизавети Григорівни, сина – Олексія, 18 років, студента 1 курсу медичного інституту, та матері – Кристер Антоніни Федорівни, 74 роки, домогосподарки [9, арк. 6]. Брат Едмунд – 46 років, працював в інституті експериментальної медицини завідувачем відділення, брат Євген – 48 років, бухгалтер редакції газети «Известия» в м. Москві. Тітка – Матильда Василівна, 84 роки, жила у дітей. Його батько – Кристер Едмунд Васильович був садоводом-власником в Києві, на Куренівці. Він був німцем-лютеранином. Мати – Робра Антоніна Федорівна, теж німка лютеранка [9, арк. 13].

У 1920–30-ті рр. А. Е. Кристер викладав правові дисципліни в Київському інституті народної освіти (КІНО), Київському державному університеті (КДУ) та у Київському інституті народного господарства (КІНГ). Його вважали кваліфікованим юристом та гарним фахівцем.

Чому ж А. Кристер потрапив «на олівець» чекістам? Чим він міг загрожувати радянській владі? Очевидно, справа була в тому, що їх драгувало його походження та освіта, і вони вважали його чужим, «підозрілим елементом». За подібними людьми в СРСР здійснювали постійний нагляд співробітники ЧК–НКВД. В роки Великого терору і масових політичних репресій будь-якої інформації агентів НКВД про «неблагонадійність» таких людей було цілком достатньо для арешту.

9 лютого 1937 р. оперуповноважений 4 відділу УГБ НКВД УССР Гольдман розглянув матеріали

про діяльність А. Е. Крістера та вирішив, що він є «активним учасником націонал-фашистської шпигунської організації, займається шпигунством на користь Німеччини і веде шкідницьку роботу». Угледівши в діях А. Крістера ознаки злочинів, передбачених ст.54-1 «а» КК УССР Гольдман постановив на підставі ст.93 п.2 та ст.108 КПК УССР розпочати слідство у цій справі, а копію постанови направити прокурору. Постанову затвердили начальник 3-го відділення 4 відділу УГБ НКВД УССР ст. лейтенант держбезпеки Пустовойтов та заступник начальника 4 відділу УГБ НКВД УССР капітан держбезпеки Говліч [9, арк. 1].

9 лютого 1937 р. той же оперуповноважений 4 відділу УГБ НКВД УССР Гольдман розглянув матеріали про обвинувачення А.Крістера і вирішив, що його перебування на волі може відбитися на ході провадження слідства з його справи. Тому він на підставі ст.143, 145 та 156 КПК УССР постановив обрати мірою запобігання від суду та слідства А. Е. Крістеру утримання під вартою у тюремному підвалі НКВД УССР. Копія постанови була направлена військовому прокурору Київського військового округу. Постанову затвердили начальник 3-го відділення 4 відділу УГБ НКВД УССР ст. лейтенант держбезпеки Пустовойтов та заступник начальника 4 відділу УГБ НКВД УССР капітан держбезпеки Говліч [9, арк. 2].

В той же день 9 лютого 1937 р. військовий прокурор Київського військового округу Перфільєв розглянувши матеріали про А. Крістера, надані 4 відділом УГБ НКВД УССР вирішив, що Крістер був «активним учасником антирадянської контрреволюційної шпигунської організації». Керуючись ст.146 та 156 КПК УССР та Постановою ЦИК ССРСР від 8 травня 1933 р. Перфільєв постановив обрати мірою запобігання щодо А.Крістера утримання під вартою у тюремному підвалі НКВД УССР [9, арк. 3].

9 лютого 1937 р. керівництвом НКВД УССР було підписано ордер №67 на арешт та обшук А. Е. Крістера, який жив на вул. Круглоуніверситетській, б. 7-а, кв.11 [9, арк. 4].

10 лютого 1937 р. співробітники 4 відділу УГБ НКВД УССР Вольський, Придатко та Хромий на підставі ордеру №67 провели обшук у А. Крістера. Під час обшуку були присутні свідки – Зайцева Катерина Семенівна та Губенко Йосип Борисович. Під час обшуку було вилучено паспорт № ЕК 735360, профсоюзний квиток №016192, різне листування [9, арк. 5].

23 лютого 1937 р. оперуповноважений УГБ НКВД УССР ст. лейтенант Вольський розглянув слідчі матеріали на А. Крістера та вирішив, що він є «учасником націонал-фашистської організації і займався шпигунством на користь Німеччини». Тому він постановив згідно з ст.126 та 127 КПК УССР притягнути А. Крістера до відповідальності за ст.54-11 «а» та 54-8 КК УССР. Постанову затвердив заступник начальника 4 відділу УГБ НКВД УССР капітан держбезпеки Говліч [9, арк. 10]. Її копію було направлено військовому прокурору.

Слідство у справі А. Крістера, як на 1937 р., тривало довго – майже рік. Кілька разів слідчими порушувалося клопотання до Москви про продовження строку слідства «у зв'язку з необхідністю викрити контрреволюційне фашистське підпілля в Києві» [9, арк. 11-12]. Також

слідством було «встановлено» (правильніше буде сказати – нафантазовано), що А. Крістер підтримував тісний зв'язок з учасниками «української націонал-фашистської терористичної організації», зокрема, з заарештованим Іванушкіним, був зв'язаний з «контрреволюційною групою» в демографічному інституті АН УССР, яка «проводила шпигунську і шкідницьку роботу за завданнями німців» тощо.

Постанови на продовження слідства підписували та затверджували: начальник 3-го відділення 4 відділу УГБ НКВД УССР ст. лейтенант держбезпеки Пустовойтов, заступник начальника 4 відділу УГБ НКВД УССР капітан держбезпеки Брук, в.о. начальника 5 відділення 4 відділу УГБ НКВД УССР лейтенант держбезпеки Черкалов, начальник 4 відділу УГБ НКВД УССР ст. лейтенант держбезпеки Герзон.

Розібратися у свідченнях А. Крістера, як і інших вчених, репресованих в той час – дуже непросто. Справа в тому, що у свідченнях людей їх правдиві слова тісно переплетені з брехнею, нав'язаною слідчими НКВД УССР. Останні мали практично необмежені повноваження, щоб довести провину заарештованих.

Перший протоколу допиту А. Крістера, який підшито у справі, датований 11 лютого 1937 р. Слідчий – ст. лейтенант держбезпеки Вольський спочатку розпитував заарештованого про його батьків-німців, і про його національність. А. Крістер відповів, що хоча його батьки німці, але він вважав себе українцем із засвоєної ним української культури, завдяки школі та університету. Його рідною мовою була російська. Тобто він вважав себе німцем лише за походженням. Вольський запитав, чи був А. Крістер за кодоном. Заарештований відповів, що з жовтня 1913 р. до липня 1914 р. був в науковому відрядженні в м. Берні (Швейцарія), де вчився у професора права Губера. Вольський запитав, де і ким працював А. Крістер після закінчення навчання в університеті. Заарештований відповів, що він спочатку був приват-доцентом Київського університету, потім – у 1920 р. професором Ростовського університету. У 1921 р. він повернувся у Київ де працював науковим співробітником ВУАН, а згодом – професором Київського інституту народного господарства (КІНГ), викладав право. В цих закладах він працював до 1933 р. У 1934 р. він став працювати юрисконсультантом в Укцивільбуді, а в 1936 р. звітти перейшов на роботу в державний арбітраж у якості старшого юрисконсульта. З 1934 р. він був науковим співробітником інституту охорони здоров'я в секторі медичного законодавства [9, арк. 13-14].

Вольський допитував, чи був хтось з родичів А. Крістера заарештований органами радянської влади. А. Крістер розповів, що приблизно в 1930 р. була заарештована дружина його брата Едмунда – Марія Недзельська, донька київського лікаря. За що саме – він не сказав. Знав, що її було вислано на Північ, вона відбула строк заслання, і станом на 1937 р. проживала в м. Ленінграді і працювала в художній майстерні [9, арк. 15].

На наступних допитах чекісти стали вимагати від А. Крістера свідчень про його участь в «антисоветській діяльності». І він під їх тиском вимушений був свідчити проти себе та проти своїх знайомих і друзів. У цій короткій статті важко проаналізувати

ці розлогі свідчення. Треба лише сказати, що всі вони виглядають безглуздими і фантастичними, адже вченого звинувачували у шпигунстві на користь Німеччини. Також до справи були додані витяги з протоколів допитів вже заарештованих і допитаних чекістами науковців м. Києва. В чому ж саме чекісти звинувачували вченого, добре видно з обвинувального висновку у справі на А. Крістера.

22 жовтня 1937 р. нарком внутрішніх справ УССР комісар держбезпеки 2 рангу Леплевський та прокурор ССРСР А. Вишинський (документ підписали їх заступники) затвердили обвинувальний висновок у справі А. Крістера [9, арк. 124–129]. У ньому зазначалось, що УГБ НКВД УССР було викрито та ліквідовано «антирадянську українську націоналістичну терористичну організацію», яка «ставила своїм завданням насильницьке повалення радянської влади на Україні та встановлення фашистського ладу». Чекісти вважали його одним з активних учасників «антирадянської організації». Йому приписували «тероризм», «співпрацю з українськими націоналістами», «троцькістами».

Чекісти звинувачували А. Крістера в тому, що в 1923 р. його завербував в «контрреволюційну німецьку шпигунсько-диверсійну організацію» співробітник київського історичного музею професор Ернст та колишній власник магазину канцелярських приладів в Києві Шепе. Від Шепе, як від «керівника організації», А. Крістер буцімто «отримав завдання проводити розвідувальну роботу в науково-дослідницьких інститутах і закладах АН УССР, а також становити заявок з різними антирадянськими формуваннями в Академії наук та використовувати їх для шпигунсько-диверсійної роботи на користь Німеччини». Чекісти вважали, що А. Крістер, «виконуючи це завдання, до дня арешту вів активну контрреволюційну роботу серед учасників антирадянських націоналістичних та інших формувань в АН УССР». Далі написали, що у 1925–1926 рр. він «встановив зв'язки з учасниками антирадянської націоналістичної організації: колишнім директором бібліотеки ВУАН Пастернаком, колишнім директором Київського інституту народного господарства Бараном, з якими домовився про встановлення організаційного та політичного блоку української націоналістичної організації з німецькою контрреволюційною організацією».

Чекісти вважали, що у 1929 р. з цією ж метою Крістер зустрічався з «керівниками української націоналістичної організації» академіками С. Єфремовим та М. Грушевським. Видумали, що в 1931 р. за дорученням німецької розвідки Крістер «встановив зв'язок з учасником антирадянської організації Лехтманом, з яким домовився про контактування контрреволюційної діяльності троцькістської організації з німецькою розвідкою». Нафантазували, що вчений згодом «передав йому завдання розвідки з питань підготовки диверсії, терору та постачання німецької організації матеріалами шпигунського характеру, з Лехтманом обговорював питання про терор і диверсію, знав, що завдання були поставлені троцькістським центром».

Чекісти вважали, що у період 1932–33 рр. А. Крістер «встановив організаційний зв'язок з учасниками антирадянської української націоналістичної організації

Миколенком і Борисенком, яким в 1933 р. передав завдання німецької розвідки про підготовку диверсії в наукових установах, пов'язаних з обороною СРСР». І ще трохи чекістської фантастики: А. Крістер буцімто «інформував Борисенка про терористичні установки організації та залучив його до шпигунської діяльності, в 1936 р. після арешту Лахмана намагався встановити зв'язок з антирадянською троцькістською організацією через її учасника Іванушкіна».

Особлива увага у обвинувальному висновку приділялася «шпигунській роботі» обвинувачуваного. Це була актуальна на той час тема, яка активно розпрацьовувалась співробітниками НКВД УССР. Вони звинувачували А. Крістера, що він «в 1925 р. завербував в німецьку шпигунську організацію професора радянського права ВУАН Кельмана, та колишнього директора демографічного інституту академіка М. Птуху», від якого начебто «отримав для німецької розвідки ряд матеріалів розвідувального характеру». Звісно, що всі ці обвинувачення нічим конкретним не підтверджувались.

Чекісти вважали, що А. Крістер «з 1923 до 1937 р. через Шепе а також через агента німецької розвідки Таненберга передавав німцям зібрані ним розвідувальні матеріали про стан промисловості України, про будівництво в Києві, про смертність в містах України тощо».

Також у документі зазначалося, що «провина А. Крістера підтверджувалась свідченнями Іванушкіна, Борисенко та Ернста», які на той час вже були засуджені. Немає жодних сумнівів в тому, що потрібні свідчення з них також були «вибиті» співробітниками НКВД УССР.

Слідчі НКВС УРСР пред'явили А. Крістеру звинувачення в тому, що він «будучи активним учасником антирадянської націоналістичної організації з 1923 р. одночасно був агентом німецької розвідки за завданням якої з дня арешту проводив шпигунську роботу в системі науково-дослідницьких інститутів і закладів АН УРСР». А ще – що «він за завданням німецької розвідки проводив активну організаційну роботу серед учасників антирадянських націоналістичних і інших контрреволюційних формувань в АН УРСР і активізував їх діяльність». Не забули дописати, що він «за завданням німецької розвідки ставив перед учасниками цих формувань завдання підготовки терору, диверсії та проведення шпигунської роботи на користь Німеччини». Приписали, що «в 1925 р. А. Крістер втягнув в антирадянську німецьку шпигунсько-диверсійну організацію Кельмана і в 1928 р. притягнув до розвідувальної роботи на користь Німеччини М. Птуху». І, звісно, в кінці наголосили на тому, що «протягом 1923–1926 рр. Крістер передав для німецької розвідки низку зібраних ним розвідувальних матеріалів шпигунського характеру» [9, арк. 124–129].

Як бачимо з наведеного вище, слідчі НКВД УССР були великими майстрами-фальсифікаторами звинувачень.

Весь цей набір звинувачень відповідав тогочасним статтям 54–1 «а» і 54–8 КК УССР. Саме тому автори обвинувального висновку – в.о. начальника 4 відділення 4 відділу УГБ НКВД УССР лейтенант держбезпеки Черкалов та начальник 4 відділу УГБ НКВД УССР

капітан держбезпеки Хатеневер запропонували судити А. Крістера згідно з постановою ЦИК ССРСР від 01.12.1934 р. Ця постанова передбачала максимально швидкий розгляд кримінальних справ та максимально суворе покарання обвинувачуваних.

22 жовтня 1937 р. відбулось підготовче засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного суду ССРСР у м. Києві. Головував на ньому сумнозвісний дивоєнюрст А. М. Орлов, членами були бигвоєнюрст С. Н. Ждан та військовий юрист 1 рангу Ф. А. Климін. Секретарем був військовий юрист 1 рангу А. А. Батнер. Участь в засіданні взяв помічник військового прокурора ССРСР М.Ю.Рагінський. Саме цими особами було прийнято рішення про страту вченого. Розглянувши справу А. Крістера вони вирішили погодитися з обвинувальним висновком, затвердженим помічником прокурора ССРСР Рагінським та прийняти справу до свого провадження. А. Крістера пропонувалося судити за ст.54-1 «а», 54-8 та 54-11 КК УССР. Справу було вирішено заслухати у закритому судовому засіданні без участі обвинувачення та захисту і без виклику свідків в порядку, передбаченому сумнозвісною постановою ЦИК ССРСР від 01.12. 1934 р. Мірою запобігання обвинуваченому було залишено утримання під вартою [9, арк. 130].

В той же день А. Крістеру було вручено копію обвинувального висновку проти нього [9, арк. 131]. Зазвичай такі документи вручалися вночі перед судом, коли обвинувачуваний вже ні на що не міг вплинути.

23 жовтня 1937 р. відбулось судове засідання (хоча правильніше буде сказати – судилище) виїзної сесії Військової колегії Верховного суду ССРСР у м. Києві. Головував все той же дивоєнюрст А. М. Орлов, членами були бигвоєнюрст С. Н. Ждан та військовий юрист 1 рангу Ф. А. Климін. Секретарем був військовий юрист 1 рангу А. А. Батнер, який доповів, що підсудний А. Крістер доставлений у зал суду під конвоем, і що свідки в суд не викликались. Якщо вірити протоколу засідання суду, головуючий переконався в особистості підсудного та запитав, чи була йому вручена копія обвинувального висновку. На це А. Крістер відповів ствердно. Далі підсудному було роз'яснено його права на суді та оголошений склад суду. Підсудний, воля до життя якого вже мабуть була зламана, якихось прохань та відводу суду не заявив. За пропозицією головуючого секретар оголосив обвинувальний висновок. Головуючий роз'яснив А. Крістеру, в чому його звинувачують та запитав, чи визнає він себе винним. На це А. Крістер сказав, що він повністю визнає себе винним і «підтвердив» свідчення, дані на попередньому слідстві, що він з 1923 р. займався «шпигунською діяльністю», до якої його «залучили» Ернст та Шепер. На цьому судове слідство було завершено. А. Крістеру було надано останнє слово, в якому він начебто просив судилище дати йому можливість працювати [9, арк. 132]. За спогадами тих, хто вижив в роки репресій, подібні судилища проходили дуже швидко, буквально кілька хвилин. Судді засуджували людей безперервно, працювали, як на конвеєрі.

Після цього судилище вийшло на коротку нараду і оголосило свій вирок. В вирокі було повторено всі ті ж самі фальшиві обвинувачення, що і в обвинувальному висновку. Вирок був очікуваним: А. Крістера засудили

до вищої міри кримінального покарання – розстрілу з конфіскацією всього особистого майна. Вирок був остаточним та оскарженню не підлягав, і мав бути виконаним негайно [9, арк. 133–134].

У справі збереглася довідка начальника 12 відділення 1 спецвідділу НКВД ССРСР лейтенанта держбезпеки Шевельова про те, що вирок про розстріл А. Крістера був виконаний 24 жовтня 1937 р. в м. Києві. Скоріше за все, він був похований у братських могилах у Биковнянському лісі на території спецоб'єкту НКВД (нині – Національний меморіал «Биковнянські могили»).

Реабілітація А. Крістера стала можлива лише після смерті Й. Сталіна, в епоху правління М. Хрущова. Рішенням Військової колегії Верховного суду ССРСР №2н–3878/58 від 10 лютого 1959 р. (головуючий – генерал-майор юстиції Костромін, члени – підполковник юстиції Соболев та майор юстиції Ашитов) було вирішено вирок від 23.10.1937 р. щодо А. Крістера відмінити за нововиявленими обставинами і провадження справи припинити за відсутністю складу злочину. Заслухавши доповідь підполковника юстиції Соболева та помічника головного військового прокурора підполковника юстиції Андреева було встановлено, що А. Крістера визнали винним в участі у «антирадянській терористичній організації», яка буцімто «ставила за метою повалення радянської влади на Україні та встановлення фашистського ладу, а також у шпигунстві на користь Німеччини». Але в висновку Головного військового прокурора Андреева було поставлене питання про скасування вироку, оскільки обвинувачення базувалося на неперевірених, непереконливих та недостатньо точних доказах. При перевірці в 1958 р. було встановлено, що А. Крістер був репресований необгрунтовано, на слідстві сам оговорив себе під тиском чекістів [9, арк. 138].

У 1998 р. до ГДА СБУ звернулася онука А. Крістера – Межиборська Надія Олексіївна, яка ознайомилась з справою діда [9, арк. 139].

Підводячи підсумки, слід зазначити, що доля київського викладача-юриста А. Крістера виявилася досить типовою для репресованих. Він був заарештований чекістами, як і багато інших викладачів, в 1937–1939 рр., коли обвинувачуваних частіше за все просто розстрілювали. Саме так, за допомогою політичних обвинувачень, радянський режим знищував еліту України – інтелігенцію, викладачів, громадських та політичних діячів, просто думаючих людей. Наслідком цих протиправних дій став занепад цілого ряду наук в Україні і СРСР, створення величезної кількості псевдонаукових досліджень на основі ідеології «партії Леніна–Сталіна». Результати тогочасного програму української науки відчувуються і досі.

Одним із завдань сучасної української історичної науки є повернення із забуття імен невинно репресованих людей. Думається, що маловивчена на сьогодні постать юриста А. Крістера повинна зайняти достойне місце в історії Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка та інших навчальних закладів м. Києва, де він працював.

Список використаних джерел

1. Бажан О., Данилюк Ю., Рубльов О. Історія під пресою ідеології // Зневажена Клію: Зб. на пошану акад. НАН України П. Тронька / Ін-т історії України НАН України; Редкол.: Ю. Данилюк (голов. ред.) та ін. – К., 2005. – С.3–74.

2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2-х т. – К.: Либідь: Військо України, 1994. – Кн.1. – 422 с.; Кн.2. – 428 с.

3. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. – К., 1999. – 447 с.

4. Довгань К. Київський університет в умовах посилення сталінського тоталітарного режиму (1933–1941 рр.). Автореф. дис. ... канд. історичних наук. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.

5. Заруба В. Знищення київської школи істориків М. Грушевського: За матеріалами архіву ВУАН // Сучасність. – 1996. – №5. – С.105–116.

6. Литвин Н. Політичний терор 1920–30-х років щодо інтелігенції України в ідеологічному обґрунтуванні партійно-радянськими лідерами // Вісник Київського славистичного університету. Серія: Історія. – К.: КСУ, 2005. – №20. – С.111–119.

7. Юркова О. Київська історична школа М. С. Грушевського: доля науковців // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – №1/2. – С.263–280.

8. Репресії в Україні. Бібліографічний покажчик / Упор. С. Бабич, В. Пагока. – К.: «Смолоскыр», 2007. – 520 с.

9. ГДА СБУ. – Ф.6. – Спр.49819–фп.

References

1. Bazhan O., Danyluk Y., Rubliov O. Istorija pid presom ideologii // Znevazhena Klio: Zb. na poshanu akad. NAN Ukrainy P. Tron'ka / In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy; Redkol.: Y. Danyluk (golov. red) ta in. – K., 2005. – S.3–74.

2. Bilas I. Represyvno-karalna systema v Ukraini 1917–1953: suspilno-politychni ta istoriko-pravovyi analiz. U 2 t. – K.: Lybid: Viisko Ukrainy, 1994. – Kn.1. – 422 s; Kn.2. – 428 s.

3. Bilokin S. Masovyi terror yak zasib derzhavnogo upravlinnya v SSSR (1917–1941 rr.). Dzhereloznavche doslidzhennya. – K., 1999. – 447 s.

4. Dovgan K. Kyivskiy universytet v umovah posyleniya stalinskogo totalitarnogo regimy (1933–1941 rr.). Avtoref. dys. ... kand. istorychnyh nauk. – Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2008.

5. Zaruba V. Znyshchennya kyivskoi shkoly istorykyv M. Grushevskogo: za materialamy arhivu VUAN // Suchasnist. – 1996. – №5. – S.105–116.

6. Lytvyn M. Politychni terror 1920–1930-h rr. shchodo inteligentsii Ukrainy v ideologichnomu obgruntuvanni partiino-radyans'kymy lideramy // Visnyk Kyivskogo slavystychnogo universytetu. Seria: istoria. – K., KSU, 2005. – №20. – S.111–119.

7. Yurkova O. Kyivs'ka istorychna shkola M. S. Grushevskogo: dolya naukovtsiv // Z arhiviv VUCHK–GPU–NKVD–KGB. – 1998. – №1/2 – S.263–280.

8. Represii v Ukraini. Bibliografichnyi pokazhchik / Upor. Ye. Babych, V. Patoka. – K.: «Smoloskyp», 2007. – 520 s.

9. GDA SBU. – F.6. – Spr.49819–фп.

Nikolaeva N. B., Ph.D. in Historical Sciences, Research Officer at the Faculty of History of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), natalienik8@gmail.com

The life way of Kyiv State University's professor Arnold Krister

The biography of lecturer of KSU Arnold Krister, his life and his activity are analyzed in this article. The causes of his arrest and security officers' negative attitude towards representatives of Ukrainian science and education in the 1920s – 1930s. The fate of the former KSU lecturer Arnold Krister was quite typical for those arrested in 1936–1937. The NKVD accused him of involvement in devised so-called «Trotskyist organization», of intentions to carry out terrorist acts against members of the Communist party and the Soviet government. The objective of this article is to analyze the causes and circumstances of the arrest of Kiev State University's lecturer Arnold Krister, conducted in 1937, and also to follow the fate of this lecturer. One of the purposes of Ukrainian modern historical science is to return from the oblivion the names of innocent repressed people, regardless of their political views or party affiliation.

Keywords: political repressions, teachers, historians, NKVD USSR, Kyiv Taras Shevchenko State University.

* * *

УДК 366.4667:78908–23

Кравчук Л. В.,
викладач, ДВНЗ «Тернопільський державний
медичний університет імені І. Я. Горбачевського
МОЗ України» (Україна, Тернопіль),
gileya.org.ua@gmail.com

РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРНОПІЛЬщині В ПРОЦЕСІ РАДЯНІЗАЦІЇ КРАЮ В ПЕРІОД ВЕРЕСНЯ 1939 – ЧЕРВНЯ 1941 РР.

Розкрито мету та завдання розбудови мистецької культури по районах області як одного із найбільш яскравішого і ефективного чинника у формуванні радянського світогляду та комуністичних переконань у місцевого населення на новоокупаній території. Хоча всі ці нововведення радянська ідеологія демонструвала як турботу комуністичної партії та сталінського уряду щодо поінформованості населення різного формату новинами, які подавалися дозовано і ретельно перегляду цензури.

Ключові слова: мистецтво, реформування, влада, соціалізм.

На справу розвитку мистецтва в західних областях в 1940 році було асигновано 26,6 млн. крб. вже в січні 1940 року театри були створені не лише в обласних центрах, а й в деяких інших більших містах західних областей. Частина новоутворених театрів виникла на базі мандрівних, що існували в Західній Україні до приєднання. Так, наприклад, Львівський драматичний театр імені Лесі Українки був утворений на базі злиття театру імені Івана Котляревського і театру імені Івана Стадніка. З чотирьох драматичних мандрівних театрів був організований Тернопільський державний обласний драматичний театр ім. Івана Франка. Всього в західних областях в 1940–1941 роках працювали 13 постійних новоутворених театрів [5, с. 241].

Відразу слід зауважити, що реформування мистецької сфери на ново приєднаних землях мало привабливе для місцевого населення ідеологічне прикриття – українізацію діяльності мистецьких інституцій, яку радянська влада здійснювала після їх деполонізації.

Те, що українізація сфери культури не була для радянської влади самоціллю, яскраво виявилось в роботі реорганізованих і новостворених культосвітніх закладів. Кількісні параметри свідчили про значне піднесення цієї сфери. Республіканські та місцеві партійно-радянські органи ухвалили десятки рішень, що стосувалися питань культури і були спрямовані на радянізацію структурно-організаційного напрямку діяльності мистецьких установ та ідеологізацію змістового компонента їх творчого продукту.

Влада жила до заходів до посилення свого впливу на мистецькі структури і постійно розширювала базу такого впливу в західних областях УРСР. На травень 1940 року тут діяли 12 театрів, 6 обласних філармоній, 6 обласних будинків народної творчості, консерваторія, 33 середні мистецькі навчальні заклади. В селах регіону на кінець того ж року працювали 3336 клубів. За планом на 1941 рік їх кількість мала бути доведена до 4100 [4, с. 7].

Поряд із реорганізацією організаційно-матеріальної бази мистецької сфери партійно-державні органи здійснювали випробувану кадрову політику стосовно мистецьких діячів: усували з мистецького життя незгодних і всесторонньо підтримували тих, хто беззастережно приймав ідеологічні принципи соціалістичної культури, насамперед принцип соціалістичного реалізму, який у розуміння партійних функціонерів не мав собі